

UTICAJ STRANIH DIREKTNIH INVESTICIJA NA RAZVOJ INTEGRALNOG INOVACIONOG MENADŽMENTA

IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS ON DEVELOPMENT OF INTEGRAL INNOVATION MANAGEMENT

Zoran Subotić¹
Moamer Softić²
Radovan Vladislavljević³

DOI: <https://doi.org/10.31410/limen.2018.1>

Sadržaj: *Cilj rada je prikaz rezultata istraživanja vezanih za uticaj direktnih stranih investicija na razvoj inovacionih kapaciteta. Osnovna premisa rada ogleda se u tome što jedan segment makroekonomskog rasta je vezan za inovacione napore privrede. Ozbiljna ograničenja konkurentnosti u zemljama Zapadnog Balkana predstavljaju nedovoljna razvijenost institucionalne i fizičke infrastrukture, kao i ograničen potencijal za inovacije. Kroz direktne strane investicije na neposredan način moguće je razviti integralni sistem menadžmenta orijentisanog ka inovacijama.*

Ključne reči: *direktne strane investicije, integralni sistem menadžmenta, inovacije, inovacione politike.*

Abstrakt: *The scope of the paper is to present the results of research related to the impact of foreign direct investments on the development of innovation capacities. The main premise of the work is that one segment of macroeconomic growth is linked to innovation efforts. A serious limitation of competitiveness in the Western Balkan countries are underdeveloped institutional and physical infrastructure, as well as a limited potential for innovation. Through direct foreign investment, it is possible to develop an integral innovation-oriented management system.*

Keywords: *foreign direct investment, integral management system, innovation, innovation policy.*

UVOD

U osnovi integralnog menadžmenta su inovacioni napori, koji idu ka tome da povećaju produktivnost preduzeća. Ono što je bio i ostao problem domaće privrede je hronični nedostatak finansijskih sredstava. Razvojem tržišta, kao i pojavom nove radne snage koja je edukovana u oblasti upravljanja inovacionim procesima stečeni su uslovi za uvođenje posebnog modela menadžmenta.

Pomoću direktnih stranih investicija domaća ekonomija može postati dovoljno konkurentna na međunarodnom tržištu. Ovo vodi ka tome da uloženi kapital stranih investitora može višestruko žda se vrati. Baza za povećanje pravednog rasta leži u implementaciji novih modela

¹ Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu, Cvećarska 2, 21 000 Novi Sad, Srbija

² Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu, Cvećarska 2, 21 000 Novi Sad, Srbija

³ Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu, Cvećarska 2, 21 000 Novi Sad, Srbija

menadžmenta usmerenih ka inovacijama. Inovacije mogu da se usmere, ne samo ka novim proizvodima, već i na poboljšanja poslovno-tehničkih procesa. Na ovaj način povećava se produktivnost, a na neposredan način povećava se zadovoljstvo kupaca.

U radu se diskutuje o pitanjima vezanim za strukturu i svrhu direktnih stranih investicija, kao o kreiranju adekvatnog sistema menadžmenta. Sa druge strane imamo pojavu integralnog menadžmenta, kao nove paradigme u upravljanu organizacijama. Razlog ovome je nemogućnost posmatranja samo jednog aspekta menadžmenta i to nezavisno od mnogih drugih aspekata koji su važni. Jedino holističkim pristupom moguće je da se kreira adekvatni model menadžmenta, koji će biti u stanju da na produktivan način iskoristi prednosti direktnih stranih investicija.

Cilj rada je istražiti uticaj direktnih stranih investicija (SDI) na razvoj integralnog menadžmenta u preduzećima.

STRANE DIREKTNE INVESTICIJE

Kretanje kapitala u međunarodnim okvirima, odnosno *izvoz, uvoz i prenos kapitala*, sve je aktuelniji teorijsko-praktični i ekonomsko-politički problem zemalja, bez obzira na stepen njihove ekonomske razvijenosti. Ne radi se samo o kretanju kapitala iz razvijenijih u nerazvijene zemlje, nego i o kretanju kapitala između samih razvijenih zemalja, kao i o kretanju kapitala između bivših socijalističkih i zemalja u razvoju. Nesporno je da zemlje Zapadnog Balkana imaju i pogodnosti koje proističu iz različitih prednosti kao što su geografski položaj i kulturna bliskost sa razvijenim zemljama Evropske unije.

Atraktivnost zemalja za SDI zavisi od više faktora poput: **traženja tržišta, resursa i/ili želje da se poveća efikasnost**. Ukoliko traži tržišta investitora zanimaju veličina tržišta i BDP po glavi stanovnika, rast tržišta i ostali makroekonomski pokazatelji. Atraktivnost zavisi od niza faktora poput: raspoloživosti sirovina, jeftine i kvalifikovane radne snage, inovacija i infrastrukture. Ukoliko se zahteva rast efikasnosti prvenstveno se cene troškovi materijalnih i ljudskih resursa, članstvo zemlje u regionalnim integracijama, razne olakšice koje omogućuju neke vlade (investicione olakšice, socijalne pogodnosti). Postoje i dodatni faktori priliva investicija poput socio-ekonomske stabilnosti, privredni propisi, standardi tretmana stranih filijala, zaštita konkurencije i sl.

U daljem razmatranju SDI potrebno je da se napravi distinkcija između portfolio ulaganja i direktnih stranih investicija. Portfolio investicije imaju povoljan odnos između nivoa rizika, koji preuzima investitor i visine dobiti koja se može ostvariti, u odnosu na ostale vidove investiranja. Portfolio investicije nose veći rizik i veći prinos na investirana sredstva od bankarskih depozita, ali su rizik i prinos niži nego kod direktnog investiranja. Otuda investitori koji su manje skloni riziku, a motivisani su ostvarenjem veće kamate na svoj kapital, često pristupaju diversifikaciji svojih portfolija ulažući u veći broj odabranih hartija od vrednosti. Takve karakteristike portfolio investicija posebno odgovaraju institucionalnim investitorima, kao što su penzioni fondovi, osiguravajuća društva, koji su motivisani da oplode svoj kapital na duži rok bez većeg rizika.

U sledećoj tabeli možemo videti razlike između SDI i portfolio investicija. Ova dva pojma su u korelaciji što se tiče načina na koji se ulaže novac, ali postoje suštinske razlike koje moramo da obradimo kako bi razumeli prednosti SDI.

Tabela 1. Poređenje direktnih i portfolio investicija [1]

	DIREKTNE INVESTICIJE	PORTFOLIO INVESTICIJE
Motivi investiranja	<ul style="list-style-type: none"> - Sigurnost kapitala i maksimiziranje vrednosti portfolija uloga - Kontrola upravljanja u različitim zemljama domaćina radi optimalne alokacije resursa i maksimalnog ukupnog profita u međunarodnoj operaciji 	<ul style="list-style-type: none"> - Sigurnost kapitala i maksimiziranje vrednosti portfolija uloga
Kompozicija investicije	<ul style="list-style-type: none"> - Akcionarski kapital preduzeća koji je obezbedio strani investitor iznad procenta potrebnog za sticanje kontrole upravljanja - Reinvestirani profiti - Ostali dugoročni kapital 	<ul style="list-style-type: none"> - Dugoročne obveznice (obveznice javnog sektora i ostale obveznice) - Akcionarski kapital izvan SDI (ispod procenta potrebnog za kontrolu upravljanja)
% vlasništva nad kapitalom	<ul style="list-style-type: none"> - Za "koncentrovane SDI", tj. SDI jednog investitora ili grupe povezanih investitora 10-25 % - Za rasute (difuse) SDI, tj. investicije većeg broja nepovezanih akcionara - više od 50% vlasništva za jednog stranog investitora ili 100 % stranog vlasništva 	<ul style="list-style-type: none"> - Za obveznice: nema specifikacije - Za akcije: vlasništvo je ispod procenta potrebnog za kontrolu upravljanja
Prednosti	<ul style="list-style-type: none"> - Dobit na kapital zbog većih cena akcija i dividende (profit) - Menadžerski honorar i ostale ekstra prednosti, koje idu sa posedovanjem kontrole upravljanja 	<ul style="list-style-type: none"> - Dobit od apresijacije vrednosti obveznice i fiksna dobit na obveznicu.
Troškovi	<ul style="list-style-type: none"> - Troškovi direktnog investiranja (troškovi kapitala) - Troškovi informisanja (informacije o zemlji domaćinu i troškovi komuniciranja) - Investicioni rizik 	<ul style="list-style-type: none"> - Troškovi kapitala - Znatno manji troškovi informisanja

Strane direktne investicije predstavljaju jedan od tri vida međunarodnog kretanja privatnog kapitala i one su dugoročnog karaktera. Strana direktna investicija postoji kada investitor svojim ulaganjem stiče pravo svojine, odnosno vlasničku kontrolu i kontrolu upravljanja preduzećem u inostranstvu. Direktnu investiciju u inostranstvu možemo, najjednostavnije, definisati kao svaki oblik ulaganja u određeno preduzeće, kojim se stiče vlasnička kontrola nad njim [2]. Iznos profita zavisi od uspešnosti korišćenja uloženi sredstava i nije mu unapred poznat, kao kod portfolio investicija i zajmovnog kapitala.

Ovo je jedan od glavnih razloga zbog kojih strani investitori imaju glavni cilj da preduzeće bude što je bolje i jače na tržištu. Ostali vidovi investiranja prenose veliki deo rizika na finansijske institucije i samo preduzeće. Sa druge strane SDI su visoko rizične sa stanovišta povraćaja uloženog. Međutim, SDI nema granicu na povraćaj uloženog u preduzeće jer ne postoji kamatna stopa ili sličan sistem osiguranja zarade. Prinosi kod SDI nisu toliko sigurni, kao kod ostalih vidova investiranja.

Želja za profitom, kao kod SDI, vodi ka tome da se implementiraju svi potrebni alati i tehnike koji će dovesti do ispunjenja postavljenih ciljeva. Konjunktura pomeranja tržišta mogu u velikoj

meri da utiču na svrhu i strukturu investiranja. Kod ostalih vidova investiranja povlačenje investitora znači da se veliki deo kapitala preduzeća mora konvertovati u aktivu kojom bi se isplatili investitori. Ovo se postiže kroz različite oblike bankrotstva ili stečaja. Sa druge strane investitori u SDI preuzimaju rizik neuspešnog poslovanja. Kako bi se neuspeh izbegao SDI investitori moraju da dopuste implementaciju novih načina poslovanja kako bi preduzeće ostalo konkurentno na tržištu.

SDI investicije se mogu ostvariti u različitim oblicima i realizovati na različite načine:

- osnivanje novog preduzeća (*green-field investicije*) u potpunom vlasništvu stranca ili kroz zajednička ulaganja (*joint venture*),
- preuzimanje postojećih preduzeća u drugoj državi putem kupovine, dokapitalizacije ili konverzijom kredita u vlasništvo – swop aranžman (tzv. *prekogranične akvizicije*),
- fuzija – spajanje kompanija (*prekogranični merđžeri*),
- kombinaciju *green-field* investicije i akvizicije (*brown-field investicije*),
- zajednička ulaganja bez prava vlasništva (tzv. ugovorna ulaganja) i
- investiranje u obliku koncesija, B.O.T. sistema i *time sharing-a*.

Za SDI karakteristične su sledeće komponente:

- vlasnički kapital,
- reinvestirani profit kompanije u kojoj strani investitor ima vlasnički kapital,
- međukompanijski zajmovi i međukompanijske dužničke transakcije između matične i združene kompanije.

UPRAVLJANJE RAZVOJEM

Glavni razlog koji je doveo do višeg životnog standarda danas, nego pre jednog veka je razvoj tehničkih znanja [3]. Iz ove rečenice stoji izuzetno kompleksna pojava koja u svojoj osnovi objedinjava obrazovanje, preduzetništvo i promenu načina upravlja kompanijama. Ova promena paradigmi vezana je za razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT). Danas je moguće kreirati visoko efikasan model razvoja novog proizvoda.

Jedna od komponenti razvoja je vezana za obrazovanje. Ovo se može najbolje videti na primeru Irske, koja je uložila veliki napor da one koji su odustali od školovanja da ih vrati u školski sistem. Tako da je do sredine devedesetih godina dvadesetog veka preko 80 % učenika koji su odustali od škole uspeali da završe srednje obrazovanje. Takođe, treba naglasiti da od ovog broja njih 50 % je uspeo da završi neki oblik višeg obrazovanja [4]. Ovo je jedan od razloga što je danas Irska jedna od vodećih država, koje imaju dinamičan i brz razvoj svoje ekonomije.

Tokom decenija mnogi teoretičari u oblasti ekonomije i menadžmenta radili su na kreiranju modela razvoja. Solov model dugoročnog ekonomskog razvoja naglašava inovacije kao ključni faktor. Nažalost inovacije se posmatraju kao egzogeni elementi koji nisu do kraja istraženi [5]. Ovo vodi ka tome da je inovativnost jedne nacije od izuzetnog značaja. Nažalost inovativnost nije do kraja objašnjena niti su date smernice na koji način se može razviti ista. Međutim, iz različitih primera možemo reći da inovativni sistem jedne države ne može biti postavljen kao slučajna komponenta kojom se ne upravlja. Ostaci starijeg sistema poslovanja pomeraju inovativne napore često u drugi plan.

Destruktivan faktor inovativnosti možemo videti praktično u celokupnoj ekonomskoj istoriji, Novi proizvodi i procesi, pored unapređenja, unose i potrebu za promenama načina na koji poslovno-društveni procesi funkcionišu. Konkretno značenje ovog je migracija moći, koja u

nedovoljno fleksibilnim društveno-ekonomskim sistemima nije dobrodošla. Pojava novih radnih mesta od kojih zavisi uspešno poslovanje ili pojava ovih radnika koji imaju primat u domenu znanja dovodi do virtualne nejednakosti. Naglašavamo virtualne nejednakosti, jer iz novih načina poslovanja pojavljuju se novi procesi uvećanja vrednosti. Iz ovih procesa kreiraju se novi proizvodi koje tržište lakše apsorbira.

Ovo je jedan od faktora koji je doveo do toga da mnoge bivše zemlje istočnog bloka imaju zanemaren institucionalni sistem razvoja. Pod institucionalnim razvojem ne mislimo samo na postojanje različitih tipova inovacionih centara i instituta već na razrađen sistem saradnje naučne delatnosti, poslovnih subjekata kao i dobro definisan interni sistem inovacionih procesa.

INTEGRALNI MENADŽMENT

Integralni menadžment je sistem upravljanja koji integriše sve podsisteme jednog preduzeća u jedinstveni sistem. Na ovaj način omogućava se kompanijama da rade kao jedinstveni entitet sa jedinstvenim ciljem. Stariji sistem upravljanja baziran na doktrinama, koje su vladale u bivšim zemljama istočnog bloka upravljanje se vršilo birokratskim putem. Na ovaj način ugušene su inovacione inicijative, kao i preduzetnički duh.

„Važna evolucija u onome što danas zovemo industrijski svet je da više nije industrijski. Svedoci smo brzog prelaska iz industrijskog društva u društvo znanja“ [6]. Značaj ove činjenice za naš rad ogleda se u tome da „tradicionalni“ način upravljanja baziran na industrijskoj paradigmi stroge podele posla više nije validan. Počeci industrijske revolucije vezuju se za podelu procesa proizvodnje na manje segmente, kako bi se što efikasnije obavljali. Ovaj način razmišljanja seli se u domen administracije i uprave, ovo je kreiralo jak sistem administrativnih podela, koje su u velikoj meri uticale na dalji razvoj menadžmenta.

Sa pojavom računara mnoge barijere su probijene, a i mnogi procesi mogu da se objedine. „Svaka organizacija posluje kao složena mreža podistema ili manjih komponenti, čije aktivnosti samostalno i kolektivno podržavaju rad većeg sistema“ [7]. Tako da je uloga integralnog menadžmenta usložnjavanje poslovnih procesa pomoću novih informaciono komunikacionih tehnologija. Uloga integrisanog menadžmenta je neograničena bez obzira na tip organizacije jer podstiče se proces integracije podataka, funkcija i procesa odlučivanja [8]. Iz ovoga možemo zaključiti da je cilj integrisanog menadžmenta konstantno unapređenje poslovanja.

SDI u ovom segmentu igraju značajnu ulogu u obliku katalizatora promena u smeru povećanja efikasnosti poslovanja. Stariji sistem poslovne politike, koji se promovisao išao je u smeru pune zaposlenosti na uštrb efikasnosti. Strani investitori ne žele ovakvu politiku, već idu ka maksimizaciji profita. Sistem direktnih stranih investicija je dobar, jer rizik poslovanja se deli između investitora i kompanije. Drugi oblici investiranja isključuju rizik prema investitorima, što može dovesti do različitih anomalija u poslovanju. Ovo je okosnica formiranja integralnog menadžmenta sa svrhom kreiranja visoko efikasnog poslovnog preduzeća.

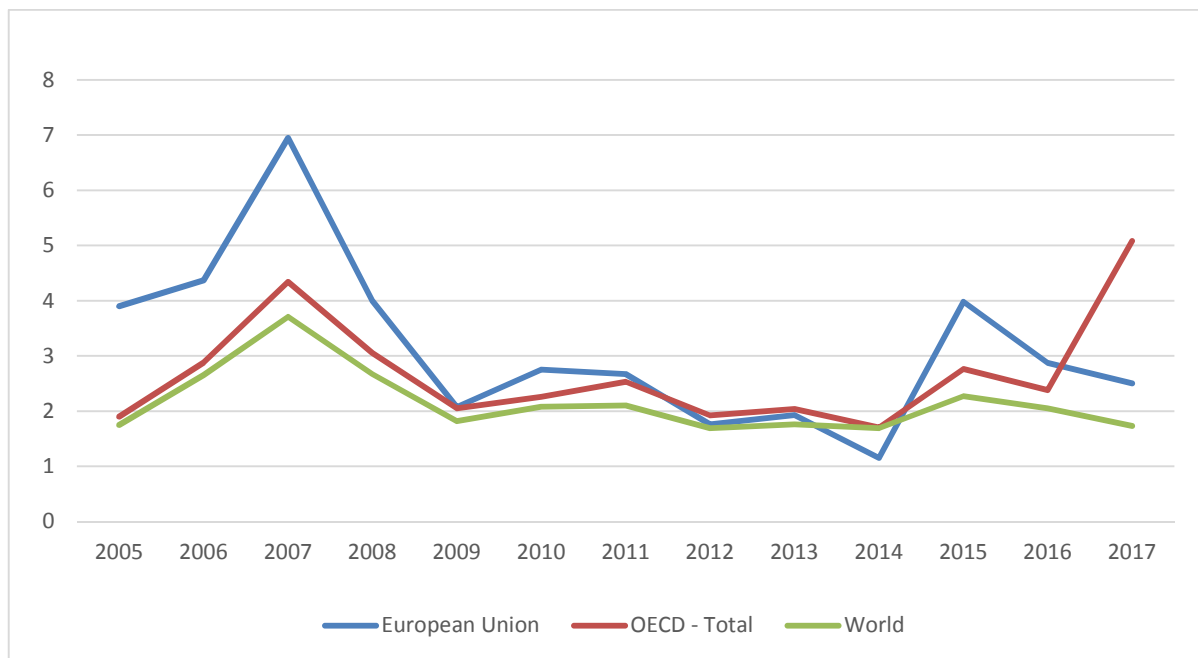
Svrha integralnog menadžmenta je integracija svih relevantnih podistema, koji dovode do bržeg, boljeg i efikasnijeg poslovanja. Mnoge kompanije koje su uspešno privatizovane doživele su transformaciju, koja je dovela do smanjenja troškova i povećanja profita. Većina ovakvih preduzeća je uvela moderan informacioni sistem baziran na sistemu planiranja resursa (ERP), koji daje mogućnost lakog deljenja informacija među segmentima preduzeća.

Naglasak je na tome da su IKT samo alat za postizanje integracije upravljačkih funkcija, a SDI katalizatori, koji motivišu promene u organizacijama. Ni jedan od ovih faktora, sami po sebi, ne mogu po automatizmu da dovedu do stvaranja efikasnog poslovnog sistema, pojedinačno gledano svi faktori su ograničenog dometa. Zajedno kreiraju sinergetski efekat koji dovodi do željenog cilja. Integralni menadžment je logičan nastavak napora menadžmenta i investitora u nastojanju da postignu konkurentsku prednost na tržištu. Naravno da i sektor industrije koji se posmatra igra određenu ulogu, nije svejedno da li unutar jedne grane industrije imamo zahteve za uvođenjem specifičnih načina menadžmenta [9].

ANALIZA MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA

SDI su imale porast, a zatim stagnaciju, dok su druge vrste investicija imale porast, a zatim pad. Ovo se može objasniti nedovoljno dobrim plasmanom ostalih vrsta investicija.

Slika 1. Direktne strane investicije (% BDP godišnje) [10]

U prethodnom periodu imali smo drugačiju raspodelu stranih investicija, koja je imala dinamičniji razvoj baš u domenu SDI. [11] Naime, kratkoročno gledano, portfolio kao način investiranja je dobar, ali na duže staze korisnici ovih investicija najviše snose rizik poslovanja. Mnogi nisu spremni da sami snose rizik poslovanja.

Slika 2. Priliv stranih direktnih investicija u Srbiji (mil. EUR) [12]

	2016	2017	Change in rank vs. 2016	Share (2017)	% change	Jobs created	Jobs share
 UK	1,138	1,205	-	18%	6%	50,196	14%
 Germany	1,063	1,124	-	17%	6%	31,037	9%
 France	779	1,019	-	15%	31%	25,126	7%
 Netherlands	409	339	-	5%	-17%	8,541	2%
 Russia	205	238	+2	4%	16%	25,788	7%
 Spain	308	237	-1	4%	-23%	13,685	4%
 Turkey	138	229	+3	3%	66%	13,078	4%
 Belgium	200	215	-	3%	8%	5,838	2%
 Poland	256	197*	*	3%	*	24,000	7%
 Finland	133	191	+1	3%	44%	4,300	1%
 Ireland	141	135	-2	2%	-4%	8,961	3%
 Czech Republic	110	134	+1	2%	22%	14,490	4%
 Romania	132	126	-1	2%	-5%	16,490	5%
 Serbia	46	118	+8	2%	157%	20,103	6%
 Hungary	107	116	-1	2%	8%	17,017	5%
Others	876	1,030	-	15%	18%	74,819	21%
Total	6,041	6,653		100%	10%	353,469	100%

U prethodnom periodu fluktuacija SDI u Republici Srbiji (2004 – 2012. godine) bila je velika. [13] Naime, ovaj period obuhvata period kada je svetska ekonomska kriza pogodila našu zemlju. Ovo je naravno negativno uticalo na SDI, međutim u poslednjim godinama vidimo povratak stranih investicija. Međutim u poslednjih nekoliko godina vidimo pomak u rangu privlačenja SDI.

ZAKLJUČAK

Iz analize vidimo da postoji određeni priliv SDI u Republiku Srbiju, međutim postavlja se pitanje da li je to dovoljno da u većoj meri pokrene privredu. SDI su još uvek u relativno malom obimu i ne utiču previše na transformaciju poslovnih sistema Republike Srbije. Međutim, kompanije koje su prošle privatizaciju i dobile novac kroz SDI su uspešno prošle transformaciju poslovanja.

Sa pojavom SDI može se očekivati razvoj prvih internih inovacionih procesa, zatim kvalitetnije saradnje sa međunarodnim i domaćim inovacionim institutima. Ovaj proces je prisutan u manjoj meri. Ovim radom želeli smo da prikazemo u kom pravcu se ovi napori kreću.

LITERATURA

- [1] Vidas-Bubanja, M. (1998). *Metode i determinante stranih direktnih investicija*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, pp. 7.
- [2] Kovač, O., (2002). *Međunarodne finansije*, Ekonomski fakultet, Beograd, pp. 280.
- [3] Mankiw, G. (2017). *Principles of Economics*, South-Western College Pub, pp. 560.
- [4] Egen, J., W., P. (2017). *Globalizing Innovation: State Institutions and Foreign Direct Investment in Emerging Economies*, The MIT Press, pp.216.
- [5] Mankiw, G. (2017). *Macroeconomics*, ninth edition Worth Publisher, pp. 258.
- [6] Beats, W. (2004). *Knowledge Management and Management Learning: Extending the Horizons of Knowledge-Based Management*, Springer pp. 10.
- [7] Schermerhorn, R., J. (2012). *Exploring Management*, John Wiley & Sons, pp. 47.

- [8] Sroufe, Robert (July 2017). "Integration and Organizational Change Towards Sustainability". *Journal of Cleaner Production*. 162: 315–329
- [9] Merce Bernardo, Katerina Gotzamani, Fotis Vouzas & Marti Casadesus (2016): A qualitative study on integrated management systems in a nonleading country in certifications, *Total Quality Management & Business Excellence*
- [10] OECD (2018), FDI flows (indicator). doi: 10.1787/99f6e393-en (Accessed on 02 November 2018)
- [11] James, E., McLoughlin, K., Rankin, E (2014). *Cross-border Capital Flows since the Global Financial Crisis in RBA Bulletin*, pp. 66.
- [12] RAS (2018) EY: Srbija po broju stranih direktnih investicija u top 15 u Evropi, (Accessed on 05 November 2018)
- [13] Privredna komora Srbije i Narodna banka Srbije – izveštaji.